

VERSENGÉS A KŐOLAJÉRT

Az IPARI NYERSANYAGOKÉRT világszerte dúló harc leghevesebben a kőolajért (petróleum) folyik. Ennek oka, hogy a kőolaj nemcsak a gazdasági életben fontos, sőt mondhatjuk ma már nélkülözhetetlen, hanem a mindjobban gépesített hadseregben is. Az olasz-abesszin háborúval kapcsolatban olyan sokat emlegetett olajmegtorlás köztudatba vitte a kőolaj fontosságát a modern háborúban. Benzin nélkül a repülőgépek, tankok, gépkocsik, sőt jórészt a hadihajók is tehetetlenek lennének. Éppen ilyen a helyzet a gazdasági életben is, főleg a közlekedésben. 1910-ben a járművek 90%-a kőszénen használt és csak 2.67%-a működött petróleummal. 1928-ban azonban a kőszén használata mindössze 63 %, a kőolajé ellenben 28%. A nagyarányú emelkedést elsősorban a gépkocsik számának ugrásszerű növekedése idézte elő. (1910-ben 11 millió, 1928-ban 28 millió, 1934-ben 35 millió stb.). Nagyarányú emelkedést okozott a repülőgépek, valamint a benzinfűtésre áttért vonatok, hajók szaporodása is.

A kőolajkereslet legjobban a nagy imperialista államokban szökött fel: az Unióban, Nagy-Britanniában, Oroszországban, Franciaországban, Japánban, Itáliában és Németországban, mert a hadseregek gépesítése és a közlekedés fejlesztése itt volt legnagyobb arányú. Kisebb mértékben természetesen más államokban is megállapítható ugyanez a törekvés. Magábanvéve ez még nem okozna politikai versengést, hatalmi harcot, hiszen más fontos nyersanyagokban is idegen termelőterületekre vannak utalva ugyanezek az államok (gabona, hús, bőr, kaucsuk, gyapot, kávé stb.), de a petróleumtermelés két különös jelensége szinte magától értetődően kiáltja az éles politikai színezetű versengést.

Első ilyen körülmény, hogy a kőszénhez, vasérchez viszonyítva a kőolaj előfordulása Földünknek aránylag kis részeire szorítkozik. A nagyhatalmak közül egyedül az Uniónak és Oroszországnak vannak kiadós kőolajforrásai. A többi nagyhatalom mind idegenből kénytelen szükségletét fedezni. Különös játéka a sorsnak, hogy bár Nagy-Britannia közvetlen ura a Föld egyharmadának, kőolajban gazdag területe, gyarmata nincs. India, Borneo és Trinidad termelése eléri ugyan a 20 millió barrelt (1 barrel 1.5 hl), de mivel Nagy-Britannia fogyasztása 50 millió barrelre tehető, a szükségletét csak kis részben fedezi a saját termelés. Az USA-n és a szovjeten kívül a legbősege-

sebb kőolajforrásokat Mexikóban, Venezuelában, Perzsiában, Romániában, Mezopotámiában, Peruban, Argentínában stb. találjuk. E felsorolásból is nyilvánvaló, hogy kevés kivétellel politikai és gazdasági tekintetben gyenge államok ezek. Kész prédái az imperialista törekvéseknek. A kőolaj után törtető hatalmak politikai és gazdasági nyomása tehát könnyen érvényesülhet.

Még élesebbé teszi a kőolajversengést az a körülmény, hogy a források éppen nem kimeríthetetlenek. Ezért még a kőolajban gazdag államok is folyton újabb kőolajmezők után kutatnak, hogy a tartalékot biztosítsák. Ez magyarázza, hogy az angol, francia, olasz stb. vállalkozások azonnal szemben találják magukat az USA-val, sőt gyakran a Szovjettel is. (W. Flemmig: Lage und Aussichten der Weltpetroleumproduktion. Zeitschr. für Geopolitik, 1928. 643—650 ll.)

A kőolajkereskedelemben a legtöbb állam eddig megelégedett a fogyasztás pótlásával. Ma azonban az olasz példán okulva, különösen a kisebb fogyasztók iparkodnak bizonyos tartalékot felhalmozni, mert háború esetén egyik napról a másikra megszűnhet minden bevétel. Petróleum, azaz benzin nélkül pedig éppen a legfontosabb hadigépek elvesztik értéküket. (Az 1923. évi tokió-yokohamai földrengés alkalmával tömérdek petróleum semmisült meg: a japán tengerészet és hadsereg tartalékkészlete.)

Az imperialista hatalmak azonban nem elégsznek meg ezzel az állapottal. Nem egyszerű vásárlói akarnak lenni a kőolajnak, mint pl. a gabonának, gyapotnak, kaucsuknak, vasércnek stb., hanem tulajdonosai egyes, mégpedig lehetőleg minél kiadósabb kőolajvidéknek. Ez a törekvés teszi politikai jellegűvé a kőolajgazdálkodást. Maguk a kormányok nyíltan csak ritka esetben vallanak színt, mert a harc rendszerint a dédelgetett nagy kőolajtársaságok között zajlik le. Szükség esetén azonban éppen nem vonakodnak hatalmi szóval intézni el a vizsályt. Anglia pl. pár évvel ezelőtt hadihajóival akart nyomást gyakorolni a perzsa kormányra, amikor ez az Apoc (Anglo-Persian Oil Co.) kizsákmányoló eljárását nem volt hajlandó tovább tűrni. Közismert dolog az is, hogy az utóbbi évtizedek mexikói forradalmaiban, a paraguay-bolivian háborúban és a világháború arab felkelésében a kőolajkérdésnek döntő szerepe volt. Rabl (Das Öl und die kleinen Nationen. Geopolitik 1934, 423—29, 489—95) megdöbbenő képét festi a kőolajpolitika kiméretlen, erőszakos eljárásának. Nemcsak kizsákmányolják a kőolajtulajdonos államokat, hanem még belső politikai életükbe is beleavatkoznak.

Az IRAKI KŐOLAJVERSENGÉS. Irakban (Mezopotámia) Mendeli-Mosszul vidékén még a század elején megkezdték a kőolaj kiaknázását, de egyideig se gazdasági, se politikai jelentőségre nem emelkedett a vidék. Megváltozott a helyzet, amikor a nagy német imperialista tervezetés: a bagdadi vasút egyre valószínűbbé vált. Először az angolok eszméltek rá a mosszuli petróleum fontosságára és értékére. 1903-ban Konstantinápolyban d'Arcy, angol pénzember az angol diplomácia segítségével roppant nyomást gyakorolt a török

kormányra, hogy a kőolaj kiaknázását az angol társaságoknak biztosítsa. Mivel sikert nem ért el, 1905-ben megismételte ezt még erőteljesebben. A török kormány azonban német támogatással most is el tudta háritani a veszedelmet. Az angol siker — mint azt a törökök megérezték — világháború nélkül is előbb-utóbb Mezopotámia elszakadását idézte volna elő.

Az angol nyomás azonban nem csökkent és végül is engedni kellett, bár nem teljesen az angol követeléseknek megfelelően. 1914-ben megalakult a Török Kőolaj Társaság német-holland-angol tőkével. Munkára azonban már nem került sor, mert hamarosan kitört a világháború. Anglia már a háború kezdetén programjába vette a mezopotámiai kérdésnek angol érdekű megoldását, de egyelőre erről hallgatott. Kellemetlenül érintette 1916-ban a francia kormány követelése, hogy a háború befejeztével a mosszuli petróleumforrásokat Franciaország kapja meg. A béke kedvéért Anglia a Sykes-Picot egyezményben (1916) elfogadta Franciaország kívánságát. Azonban hamarosan módot talált, hogy ezt az egyezményt hatálytalanítsa. Zsoldjába fogadta Elő-Ázsia arab törzseit azzal az ígérettel, hogy a háború győzelmes befejezése után függetlenek lesznek, ígéretét meg is tartotta, mert Mezopotámia Mosszul vidékével együtt Irak néven önálló arab állam lett, de angol felügyelet alatt. Franciaország kénytelen-kelletlen beleegyezett ebbe.

A kőolaj-kérdés ezzel azonban még nem oldódott meg. A görögök felett győzelmes ankarai kormány u. i. 1923-ban bejelentette, hogy Mosszul és vidékére igényt tart, mert a lakosság ott 85%-ban török és kurd. Az angolok viszont azt állították, hogy legfeljebb csak 8% lehet török. A kiküldött vegyes bizottság, amelyben gróf Teleki Pál is részt vett, Irak, illetve Anglia javára döntötte el a kérdést.

Még javában folyt a politikai vita, amikor a kőolajtársaságok is megkezdték a versengést koncesszióért egymás között. A régi török kőolajtársaság természetesen szóhoz sem jutott. Hosszas és szenvedélyes harc után megalakult az I. P. C. (Irak Petroleum Co.), mégpedig a következőképpen: Shell-Dutch 25%-os, Anglo-Persian 50%-os és francia csoport 25%-os részesedéssel. Mivel az Apocon (Anglo-Persian) kívül a Shell is angol érdekeltég, a mosszuli kőolaj 75%-a angol kézre került.

Az angol társaságok azonban nem sokáig örülhettek a könnyen szerzett zsákmánynak, mert a Standard Oil Co. képeben az USA is részt kívánt az iraki kőolajból. Itália, mint sok más alkalommal, most is elkésett, pedig mint a későbbi fejlemények megmutatták, életbevágóan fontos alkalmat hanyagolt itt el. Szenvédélyes gazdasági és politikai vita támadt az Unió és Nagy-Britannia között. Végül is Nagy-Britannia engedett és az Apoc 50%-ból 25%-ot átengedett a Standardnek. Sőt a törökök is kaptak 10%-ot 25 évre, mert az ú. n. brüsszeli határt csak így voltak hajlandók elismerni. A fontos kérdés megoldásában legjellemzőbb, hogy Irakot, a tulajdonos államot egyszerűen meg se kérdezték, még kevésbé kérték hozzájárulását. A Standard, illetve az USA eljárása tipikus példája a modern kőolajpolitikának. Új forrásokra legalább is jelenleg semmi szüksége

nincs, hiszen az amerikaiak is túltermeléssel dolgoznak. A Standardnek nem is volt szándékában új forrásokat nyitni, sőt az első években egyenesen azon dolgozott, hogy az iraki petróleumforrásokat egyelőre ne nyissák meg. Más szóval az USA Mezopotámiában is tartalékról akart elsősorban gondoskodni. A többi társaság azonban kieroszakolta a kőolajtermelés megindítását. A másik célja az USA-nak az volt, hogy Elő-Ázsiában is megvesse a lábát, részint gazdasági, részint pedig politikai értelemben. Az USA az iraki kőolajnak fontos szerepet szánt az esetleges amerikai-japán összeütközés esetén. A Fülöpszigeteket védő hajók, repülőgépek sokkal könnyebben juthatnak az iraki, mint az amerikai kőolajhoz. Imperialista célokat követ jórészt Nagy-Britannia és Franciaország is. Nagy-Britannia egyre hatalmasabb méretekben építi ki Földközi-tengeri támaszpontjait, nemcsak a legutóbb fellángolt angol-olasz viszály miatt, hanem itt őrizi a Dardanellákat, sőt részben innen védi Indiát és Kelet-Ázsia érdekeit. Az iraki és perzsi kőolaj az angol földközitengeri és ázsiai imperializmus egyik legfontosabb tényezője. Haifában már befejezéshez közelednek a hatalmas erődítések és a csöveken idevezetett iraki petróleum számára a finomítók és tartályok. A szíriai Tripoliban viszont a franciák dolgoznak hasonló építkezéseken. A németektől rettegő franciák számára a Földközi-tenger a legbiztosabb hajózási terület. Kőolajszükségletét tehát Irakból szerezheti be legkisebb veszedelemmel. Sokat számít természetesen az is mindkét államnál, hogy az iraki kőolaj saját tulajdona és nincs alávetve más államok jóakarátának és szankciós határozatának. Háború esetére tehát mindkét állam petróleumban és sok más fontos nyersanyagban biztosítani akarja a maga számára az autarkiót legalább is részben. A sokat emlegetett szankciók pedig az ilyen államokkal szemben hatástalanok. Jelenleg teljes hatástalan volna szankciókat rendelni az USA, Oroszország, Nagy-Britannia és részben Franciaország és Japán ellen. A Népszövétségnek ez a fegyvere és minden más is csak a nagy bevételre szoruló államokkal szemben hatásos. Ezért könnyű vele visszaélni.

A PERZSA KŐOLAJ. Perzsia kőolajban Földünk egyik leggazdagabb állama. Az Irakkal szomszédos részekben és a Kaspi-tenger környékén rendkívül gazdag kútjai vannak. 1895-ben a híres angol hírszolgálati iroda megalapítója: Reuter, majd az iraki kőolaj harcból már ismeretes d'Arcy nagy területekre szereztek olajkutatási engedélyt. Tízévi munka után sikerült is a legjobb kőolaj vidékekre ráakadni. Rögtön megalakult az Anglo-Persian Oil C., amelyben főrésztvevő különösképpen a brit tengernagyi hivatal lett. Hogy Perzsia ebbe beleegyezik-e vagy sem, azt nem is kérdezték. Az orosz-angol nyomás között vergődő perzsa kormány örült, hogy végre az angolok pénzt is ígérnek, mert a szerződés szerint a nyereség bizonyos hányada a perzsa államot illeti. Az Apoc azonban éppen nem volt nagylelkű, mert más oldalról kárpótolta magát bőven. Kivonta magát a jövedelemadó alól, monopóliumot szerzett Perzsia egy részének petróleummal való ellátására és minden perzsa bebeszolás

ellen biztosította magát azzal, hogy az üzleti eljárás ellenőrzését nem engedte meg. Az Apoc tehát állam lett államban. Monopóliumának pedig az lett az eredménye, hogy az egész világon Perzsiában volt legdrágább a kőolaj.

A perzsa kormánynak már kezdettől fogva nem tetszett az Apoc működése, de nem tehetett ellene semmit, még akkor se, amikor a háború folyamán még a szerződésben kikötött százalékos részesedést se kapta meg. Végül is Perzsia valószínűen a Standard és Moszkva támogatásában bízva, a szerződést felmondta. Angliában nagy felháborodás tört ki erre. De hiábavaló volt minden, mert Perzsia nem engedett, még akkor sem, amikor Anglia a földközítengeri hajóhadat mozgósította. Erre az angol kormány is rájött, ki áll Perzsia mögött. Hogy az értékes és életbevágóan fontos kőolajforrásokat ne engedje a Standard és az Asneft, azaz az USA és Moszkva részére, kedvezőbb feltételeket ajánlott Perzsiának. A pénztelen Perzsia elfogadta az ajánlatot, mert átlátta, hogy jobb lesz az Apoc működését tovább túrni, mint a Standard vagy az Asneft társaságot uralomra engedni. Az angolok legalább biztosan tovább is termelnek, míg a Standard vagy az Asneft visszafejlesztené a termelést. Ezeknek ugyanis semmi érdekük, hogy nagynehezen elhelyezhető termelésüknek versenytársát emeljék. Egyelőre tehát Perzsia kénytelen túrni, mint sok más gyenge állam, az erősebb kizsákmányolását.

A ROMÁN KŐOLAJ. A román petróleumtermelés körülbelül 40 esztendő. Először az állam kezében volt, de 1903-ban sikerült a német tőkének megvetnie a lábát. Ekkor alakult a Steaua Romana. A németeket hamarosan az angol Shell társaság is követte, amely az Astra Romana-t alapította. A háború után a németek elvesztették a román petróleumot. Új társaság alakult angol-francia, amerikai és román tőkével. Igaz, hogy az új társaság részvényeinek többsége (50.1%) román kézben volt, valójában mégis a Shell és a Standard irányította a termelést és eladást, mégpedig Románia kárára. Végre Bratianu Vintila megsokalta a visszaélést és 1924-ben önálló román kőolajpolitikát kezdett. A Shell és Standard azonban olyan gyilkos versenybe fogott, hogy a román petróleum egymásután elvesztette piacait. Bratianu kénytelen volt engedni a két petróleumhatalmasággal szemben. A helyzet ma is a régi, mert a román petróleum 83%-a angol és amerikai kézben van.

MEXIKÓ KŐOLAJA. Mexikó sorsa az utóbbi négy évtizedben egyszerűen attól függött és függ ma is, hogy milyen kőolajpolitikát folytat. A meg-megújuló belső zavargások, forradalmak csaknem kivétel nélkül a petróleumkérdéssel kapcsolatosak. Bátran mondhatjuk, hogy Mexikó áldozata kőolajgazdagságának. A gazdasági imperializmus korában ez éppen nem egyedülálló eset. India, Egyiptom, Kína, Algír, Tunisz, sok amerikai állam szenved a független állami életének megbénítását ilyen okok következtében.

Mexikóban is a század elején fűrték az első kőolajkutatókat. Erre az angol és amerikai társaságok ügynökei meghozták Mexikót. Porfirio

Diaz 1901—1911 között 56 ezer engedélyt adott ki, illetve adott el, de ezzel eladta az országot is. Először a Standard vetette meg a lábát, de az angol Mexican Eagle hamarosan erős versenytársa lett. Erre a Standard megvesztegette Madera mexikói politikust, aki lázadást szított. Washington sietett elismerni őt elnöknek. Madero azonban hamarosan éppen úgy a Standard hatalma ellen fordult, mint korábban Diaz, sőt így járt el utóda Huerta is. Az USA erre megtagadta az elismerést (1914), sőt ravasz ürüggyel megszállta Vera Cruzt. Mikor ez se használt, Carranza vezetésével újabb forradalmat szított, amely természetesen sikerült.

Most ismét a Standard uralkodott, de nem sokáig. Carranza megtudta, hogy az USA háborús segítsége fejében azt követeli, hogy az angol társaság vonuljon ki Mexikóból. Carranzának sikerült ezt a veszélyt elhárítani, sőt még tovább is ment. 1917-ben új alkotmányt adott Mexikónak. Ennek 27. pontja szerint Mexikó minden eddigi természeti kincse nemzeti tulajdon és minden eddigi koncesszió érvénytelen. Kimondotta továbbá azt is, hogy ezután minden idegen mexikói törvények alá tartozik.

Carranza ezzel a törvénnyel nemcsak az amerikaiakat, hanem az angolokat is maga ellen lázította. Meg is adta árát, mert új forradalom tört ki: Carranzát meggyilkolták. Utóda Obregon lett, de nem sokáig. Vámat vetett ki az országból kivett termékekre, főleg a kőolajra. Erre az USA visszavonta elismerését, a két idegen vállalat pedig abbahagyta a termelést és így megszűnt a kivitel. Majd megvették a legnagyobb mexikói lapot és 1923-ban újabb forradalmat szítottak, amelyből a hírhedt Calles került ki győztesen.

Calles eleinte egyszerű eszköze volt a petróleumtársaságoknak, de később Moszkva és az orosz Asneft megnyerte magának. Moszkva egyrészt a világ második petróleumtermelő államát akarta magának megnyerni és így csapást mérni a két legnagyobb kapitalista államra, másrészt a folytonos forradalmak következtében meggyengült népet iparkodott eszméinek megnyerni. Calles moszkvai segítséggel a Standard és a Mexican Eagle ellen fordult. Az egyházi javak elkobzása részben erre a harcra szolgált. Különös eredményt azonban nem ért el, sőt mivel a kapitalista olajtársaságok közben kiegyeztek az oroszokkal, abba is hagyta a küzdelmet. Az USA-kormány jórészt azért nem avatkozik bele a mexikói vallásüldözésbe, mert a jelenlegi kormány megfelel petróleumpolitikájának. Kész azonban akár fegyveresen is közbelépni, mihelyt a Standard érdekei forognak veszélyben.

Venezuelában, Peruban, Kolumbiában hasonló helyzet van, mint Mexikóban. Az államok, népek békéje, élete attól függ, hogy milyen petróleumpolitikát folytatnak. A legújabb paraguay-boliviai háború lényegében kőolajháború volt. A Gran Chacóban 1931-ben Luiz de Torres petróleumot talált. Először Paraguay kormányával tárgyalt. Erre a híre a Standard is hirtelen megjelent Asunciónban. A Shell azonban ügyesebb volt, mert Torrest még a Standard megérkezése előtt Bolíviába szöktette. A két nagy kőolajtársaság izgatására véres háború tört ki a vitás területért. Éveken át ölték egymást a két ország fiai két kőolajtársaság érdekében.

A lázas kőolajkutatásnak annyiban megvan az eredménye, hogy a termelés rohamosan növekszik mindenütt annak ellenére, hogy a források közül sok kimerült már. Mivel a mai világválság a termelést itt-ott csökkentette, tájékozódásul az 1924. és 1927. évi adatokat:

	1924-ben		1927-ben	
USA	714	mill. barrel	900	mill. barrel
Mexikó	140	»	63	»
Venezuela	8·7	»	60	»
Oroszország	45	»	70	»
Perzsia	32	»	39	»
Románia	13	»	28	»
Holland-India	20	»	20	»
Peru	7·8	»	11	»
Brit-India	8	»	8	»
Argentína	4·6	»	8	»
Kokinkína	0·4	»	14	»
Lengyelország	5·6	»	5·6	»

Az újabb években (1927 után) a legtöbb helyen még emelkedett a termelés, csak Mexikóban esett vissza erősen az örökös belső forróság miatt. Az USA 1930-ban 1 milliárd barrelt termelt, de 1931-ben már csak 850 milliót. Meglepő Oroszország állandó növekedése (1927-ben 70 mill, barr., 1930-ban 119 mill., 1932-ben 156 mill, barrelt). A természetes kőolajtermelést újabban erősen fenyegeti a mesterséges kőolajgyártás. 1935-ben Németország 1 millió tonna mesterséges benzint gyártott kőszénből. Ha a mesterséges kőolajgyártás gazdaságossá válik, a kőolajpolitika jórészt elveszti élességét, de ezzel együtt több állam is elveszti mai hatalmát, mert olyan országok lépnek előtérbe, amelyeknek ma egyáltalán nincs kőolajuk (Németország, Csehszlovákia stb.).

KALMÁR GUSZTÁV